ارزشیابی عملکرد دهیاری‌ها از دیدگاه روستاییان
– دهستان بیهق شهرستان سبزوار–

سیدحسن مطیعی‌لنگرودی (استاد جغرافیاو برنامه ریزی روستایی دانشگاه تهران، نویسنده‌ی مسؤول)
shmotiee@ut.ac.ir
زهرا بخشی (کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه تهران)
خدیجه بوذرجمهری (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی دانشگاه فردوسی مشهد)

چکیده

نظر به اهمیت نقش مدیریت در توسعه ی روستایی و ناکارآمدی نسبی در این زمینه طیّ سال های متمادی و به لحاظ تغییرات اخیر در عرصه ی واگذاری مدیریت روستایی به دهیاری‌ها؛ پژوهش حاضر به ارزشیابی عملکرد دهیارها از دیدگاه روستاییان دهستان بیهق می‌پردازد. تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش ، توصیفی– تحلیلی است. جامعه‌ی نمونه را ۱۴۲ سرپرست خانوار ساکن در ده روستای دارای دهیاری دهستان بیهق تشکیل می‌دهد. در این پژوهش ، براساس وظایف دهیاری ها، شاخص‌های : "زیست محیطی، بهداشتی، کالبدی"، "اقتصادی، اجتماعی" و "مشارکتی، اداری" به عنوان شاخص‌های ارزشیابی عملکرد ، مورد پژوهش قرار گرفته‌اند، و برای هر یک از شاخص‌ها نیز متغیّرهای متناسب در نظر گرفته شد. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS و آزمون ناپارامتریک ویلکاکسون استفاده شده‌است. با مقایسه ی میانگین متغیّرهای مربوط به هر شاخص قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها، این نتیجه به دست آمد که از دیدگاه روستاییان، در سطح ۹۹ درصد، تفاوت معناداری در جهت بهبود شاخص‌ها، در دوره‌ی قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها به وجود آمده و شاخص‌ها پس از تشکیل دهیاری‌ها بهبود یافته‌اند. همچنین عملکرد دهیاران از دیدگاه روستاییان سمت و سویی مثبت داشته، و در توسعه ی روستای مؤثّر بوده است.

کلید واژه‌ها: دهیاری‌ها، مدیریت روستایی، توسعه ی روستایی،شاخص‌های ارزشیابی، دهستان بیهق.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۴/۲۸   تاریخ تصویب:۱۳۹۰/۳/۲۴

درآمد:

جوامع روستایی – مانند سایر نظام های اجتماعی – برای دست یابی به توسعه، نیازمند مدیریت اصولی و کارآمد هستند، بر این اساس ، خلأ مدیریتی ، یکی از مهمترین عوامل توسعه‌نیافتگی نواحی روستایی به شمار می‌رود. ناکارآمدی مدیریت روستایی، به ویژه پس از فروپاشی مدیریت سنتی روستاها و نبود جایگزین مناسب برای آن، بیش از پیش مشاهده می‌شود. پس از آزمون و خطاهای متعدد و واگذاری مدیریت روستایی به نهادها و ارگان‌های مختلف، بر اساس آخرین تغییرات حاصل شده در سال ۱۳۷۷ که منجر به تصویب قانون تأسیس دهیاری‌های خودکفا در روستاهای کشور شد، از سال۱۳۸۲، دهیاری ها، به عنوان متولیان جدید مدیریت روستایی وارد عرصه ی مدیریت روستاها شدند. دهیاری نهادی عمومی غیردولتی با شخصیت حقوقی مستقل است که به صورت خودکفا اداره می‌شود. هر دهیاری دارای درجه‌ای است که با توجه به حجم کار، درآمد، جمعیت و وسعت روستا تعیین، و پس از کسب نظر وزارت جهاد کشاورزی، از طریق وزارت کشور تعیین می شود. دهیار از سوی شورا برای مدت چهار سال انتخاب می‌شود (نادری، ۱۳۸٦، ٦۸).

دهیاری‌ها به عنوان بازوی اجرایی شوراهای اسلامی روستاها، نقش مهمی در افزایش بهره-وری و توسعه‌ی روستایی دارند. چهل و هشت وظیفه مشخص شده برای دهیار نیز در برگیرنده جنبه‌های مختلف در راستای توسعه‌ی روستایی می‌باشد. بر این اساس پس از این سنجش میزان توسعه در نواحی روستایی ارتباط مستقیم و بدون واسطه‌ای با میزان کارآیی دهیاری دارد.

هر چند دهیاری‌ها به عنوان نهادی نوپا در ابتدای راه قرار دارند، اما سنجش عملکردشان، میزان اثرگذاری آنها را در توسعه‌ی روستایی مشخص می‌کند. از آن جا که روستاییان به طور ملموس در جریان کم و کیف تغییرات در سطح روستا هستند و می‌توانند این اثرگذاری را امتیازدهی کنند، در تحقیق حاضر سنجش عملکرد دهیاری‌ها از دیدگاه روستاییان مورد بررسی قرار گرفته‌است.

مبانی نظری تحقیق

دست یابی به توسعه‌ی پایدار از اهداف عمده سیاست‌گذاری های کلان در سطح کشور است. مفهوم توسعه‌ی پایدار در واکنش به افزایش آگاهی در مورد وجود چندین رابطه‌ی مهم میان فرآیندهای توسعه ی انسانی و اقتصادی، مشکلات زیست محیطی جهانی و محلی، افزایش جمعیت و فقر و تغییر ساختار سیاسی تدوین شده‌است (Nader, Abi Salloum, Karam,2008 ,772).

توسعه به طورکلی فرآیندی پویاست، که همراه با روندهای دگرگون‌ساز، به وضعیتی متعادل و قابل زیست می‌انجامد. توسعه پدیده‌ای است با ابعاد مختلف که هر یک به نوعی در زندگی انسان نمود دارد، هرچند ابعاد مذکور دارای اهمیت یکسانی نیستند و بسته به سطح توسعه‌ی جوامع مختلف، تفاوت‌هایی دارند (پاپلی‌یزدی،۱۳۸٦: ۳۸)، ولی با این وجود ، هماهنگی بین ابعاد توسعه لازم و ضروری است و در محافل علمی و بین‌المللی توسعه را با این صفت شناخته و مورد بحث قرار می‌دهند؛ یعنی پدیده یا عنصری که هماهنگی در تمام ابعاد آن باشد (زمردیان،۱۳۷۰: ۳۵).

همان‌گونه که اشاره شد، توسعه فرآیندی چند پسی است و توجه به یک پس و محیط خاص نمی‌تواند فرآیند توسعه‌پایدار را ، که امری همه‌جانبه است، به انجامی دلخواه برساند. در این میان ضرورت توجه به توسعه ی نواحی روستایی ، به عنوان کانون‌های ناپایدار، شکننده و آسیب پذیر از اهمیت زیادی برخوردار است. بانک جهانی توسعه‌ی روستایی را راهکار بهبود زندگی اقتصادی و اجتماعی گروه مشخصی از مردم ، که همان روستاییان فقیراند، تعریف می‌کند. این سازوکار در پی گسترش منافع توسعه در میان فقیرترین افرادی است که در نواحی روستایی به دنبال امرار معاش‌اند. از نظر بانک جهانی، فقرای روستایی، شامل کشاورزان خرده-پا، اجاره‌نشین‌ها و خوش‌نشین‌ها می‌شوند (مطیعی‌لنگرودی،۱۳۸۲: ٦۰).

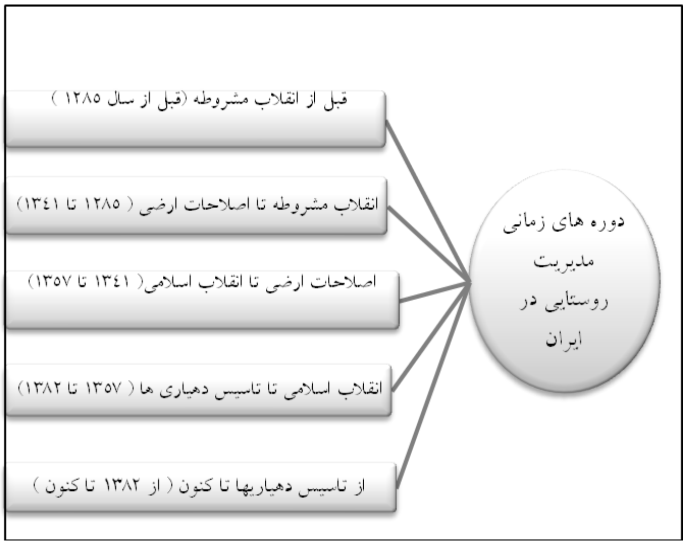
از پیش شرط‌های توسعه‌ی روستایی می‌توان به برنامه‌ریزی، منابع، سرمایه‌گذاری، مشارکت، مدیریت و ...، اشاره کرد. ضرورت وجود مدیریتی منسجم و کارآمد در روستاها، با توجه به امکانات و منابع محدود و با توجه به مسایل و مشکلات موجود در این نواحی، بیش

از سایر عوامل مؤثّر در توسعه‌ی روستایی به چشم می‌آید. از نظر *والکر* ، مدیریت روستایی نوعی استفاده جامع، مولد و یکپارچه از سرمایه‌های اجتماعی، طبیعی و مالی در مقیاس‌های زمانی و جغرافیایی است (walker,2001,113). به عبارتی فرآیند سازماندهی، هدایت جامعه و محیط روستایی از طریق شکل دادن به سازمانها و نهادها ست. این سازمان ها و نهادها وسایل تأمین اهداف جامعه‌ی روستایی هستند. مدیریت روستایی فرآیند چندجانبه‌ای است که شامل سه رکن، مردم، دولت و نهادهای مردمی است. در این فرآیند با مشارکت مردم و از طریق تشکیلات، سازمان های روستایی و برنامه‌ها و طرح‌های توسعه‌ی روستایی تدوین و اجرا گردیده و تحت نظارت و ارزشیابی قرار می‌گیرد (رضوانی،۱۳۸۳: ۲۱۱). در فرآیند توسعه ی پایدار روستایی، مدیریت، یعنی تنظیم ارتباط انسان با محیط زیست خود، که در آن به پیوند نظام‌های اجتماعی، اقتصادی با نظارت‌های بوم‌شناختی توجه می‌شود (فیروزنیا و رکن‌الدین-افتخاری،۱۳۸۲: ۱۵٤)، بنابراین در فرآیند توسعه‌ی پایدار می‌توان مدیریت روستایی را در سه پس اصلی اقتصادی، اجتماعی و محیطی در نظر گرفت که هر یک از این ابعاد دارای جنبه‌های خاص خود هستند و اهداف مدیریتی در آنها متفاوت است (Zaslow,2000,33). مدیریت روستایی در ایران را می‌توان در دوره‌های زمانی شکل ۱، طبقه‌بندی کرد.

در دوره اول، مدیریت و اداره روستایی در دست اربابان و مالکان بوده و دولت ها دخالت چندانی در امور روستاها نداشتند، پس از آن با وقوع مشروطیت در کشور تمرکززدایی و اعمال مدیریت دولتی به جای مدیریت صرف اربابان و مالکان، اداره امور به کدخدا واگذار گردید، که با رضایت ساکنان ده و تصویب مباشر و مالک و امضای نایب الحکومه انتخاب می‌شد (چوبچیان و همکاران،۱۳۸٦: ۹۰). در دهه‌ی ۱۳٤۰ و با تصویب و انجام اصلاحات ارضی ، قدرت مالکان در روستاها کاهش یافت. دولت سعی داشت هر چه بیشتر و به روش‌های مختلف حضور خود را در روستا تقویت نماید، در این دوره غیر از کدخدا عوامل دولتی دیگری در ده ساکن بوده و یا ارتباط نسبتاً مستمری با روستاییان داشتند مثل سپاه دانش، انجمن ده، سپاه ترویج، ... و سرپرست حوزه‌های تعاونی، که این مهم خود حضور دولت را در

روستا آشکارتر می‌کرد و کدخدا همواره سعی در هماهنگی با این افراد ، که نمایندگان دولت محسوب می‌شدند ، داشت (طالب، ۱۳۷٦:۸٦).

شکل ۱: مدیریت روستایی در ایران

پس از انقلاب اسلامی ، نهادهای گذشته که در اداره امور روستا سهیم بودند منحل شدند، و به جای آن شورای اسلامی روستا، خانه‌ی همیار و خانه‌ی عمران روستایی بر سرکار آمدند. به طور کلی از جمله نهادها و سازمان‌هایی که پس از انقلاب بر مدیریت روستایی در کشورمان تأثیرگذار بودند، می‌توان به شورای اسلامی، جهاد سازندگی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، شورای عالی کشاورزی، مراکز خدمات کشاورزی، روستایی و عشایری، هیأت‌های هفت نفره واگذاری زمین، مراکز و خانه‌های بهداشت، مجتمع‌های بهزیستی روستایی، کمیته‌ی امداد و بسیج اشاره کرد (مهدوی، ۱۳۷۸: ۱۸٦).

تاریخچه‌ی مدیریت روستایی کشور در چهار دوره زمانی بالا، مؤید وجود متولیان و دستگاههای مختلف اجرایی، برای مدیریت و اداره روستاها و انجام کارهای موازی و مشابه می‌باشد و علی رغم آن که چارچوب‌های نوین توسعه با پذیرش دیدگاه‌هایی همچون

اجتماعات محلی، نقش سازمان‌های غیردولتی، مشارکت محلی و ...، بر رویکرد توسعه از پایین تأکید می‌کنند (Hodder,2000,16)، در کشور ما در طول زمان به نقش سازمان های غیردولتی و تشکّل‌های خودجوش محلی برای مدیریت و برنامه‌ریزی امور مختلف روستاها کمتر توجه شده و به دنبال آن، عدم استفاده از نیروهای متشکل محلی، نبود رهبری صحیح و جذب افراد مستعد باعث از دست رفتن فرصت‌های مشارکت مردم شده‌است (رکن‌الدین‌افتخاری و همکاران،۱۳۸٦: ۱۹).

امروزه سازمان‌های محلی غیردولتی بر اثر تحوّل در شیوه‌های مدیریتی مورد توجه قرار گرفته‌اند. پایه و اساس سازمان های محلی بر اصل « حاکمیت مردم بر مردم»، بنا شده‌است (نعمتی و بدری، ۱۳۸٦: ۱٦٤). سازمان محلی ، سازمانی است عمومی که به موجب قوانین عمومی و یا خاص و یا سایر وسایل قانونی در قسمتی از خاک یک کشور که دارای قدرت عالیه ی سیاسی و یا شبیه آن باشد، تشکیل می‌شود تا خدمات و سرویس‌های لازم را در محدوده ی خاصی برای مردم تأمین کند (نوروزیفر، ۱۳۸۰: ٤٥). از نظر فنی برای موجودیت سازمان محلی سه ویژگی اصلی مورد نیاز است:

- موجودیتی سازمان یافته داشته‌باشد؛
- دارای ویژگی یا مشخصه ی حکومتی باشد؛
- دارای استقلال به معنای واقعی آن کلمه باشد.

از این‌رو سازمان محلی را می‌توان موجودیتی سازمان‌یافته که دارای ویژگی‌های حکومتی بوده و از استقلال اداری و مالی (نه سیاسی)، قابل ملاحظه‌ای برخوردار باشد ، تعریف کرد که هدف از ایجاد آن ارائه خدمات عمومی به مردم محل با پیشینه ی کارآیی و اثربخشی است (مقیمی، ۱۳۸۰، ۱٦٤).

سازمان‌های مبتنی بر مردم در فرآیند توسعه و مدیریت روستایی می‌توانند فعالیت‌های خود را حداقل در سه محور ارائه دهند:

- اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی روستاییان؛
- نظارت بر فعالیت‌های سازمان‌های دولتی در سطح روستا؛

- انجام فعالیت‌هایی که دولت ها قادر به انجام آن در سطح روستا نیستند (رکن‌الدین-افتخاری و همکاران، ۱۳۸٦:۲۰).

امروزه روند مدیریت روستایی کشور در جهت هماهنگی بین مدیریت‌های مجزّا و همپوش در روستاها، و توجه به نقش سازمان‌های محلی و نهادهای غیردولتی در مدیریت روستایی، گام بر می دارد که می‌توان به قانون تأسیس دهیاری های خودکفا در روستاهای کشور در سال ۱۳۷۷، و پس از آن به اصلاحیه ی این قانون در سال ۱۳۸۲ اشاره کرد، که باعث شکل‌گیری تجربه ی اجرایی جدیدی در عرصه ی مدیریت روستایی (راه‌اندازی دهیاری ها)، شد (اکبری و عبدالهی،۱۳۸۵: ١٤٤).

بررسی عملکرد دهیاری‌ها به عنوان سازمان های محلی که از یکطرف با دولت از طریق نمایندگی‌های آن در منطقه (استانداری‌ها و فرمانداری‌ها)، و از طرف دیگر از طریق شورا با مردم مرتبط هستند (نعمتی و بدری، ۱۳۸٦: ١٦٤)، و سنجش میزان کارآیی آنها، می‌تواند تعیین‌کننده میزان موفقّیت دهیار در تحقق وظایفش باشد، که راهگشای بسیاری از مسایل و مشکلات مدیریتی روستاها ست و مهمتر این که میزان اثرگذاری دهیار بر توسعه‌ی روستایی را مشخص می‌نماید.

سنجش عملکرد دهیاران می‌تواند از دیدگاههای مختلفی بررسی شود، متولیان، نهادهای دولتی، شوراها، روستاییان، ...، و حتی دهیاران، می‌توانند در مورد میزان موفقیت به دست آمده و جهت‌گیری اقدامات انجام شده توسط دهیاری مورد سنجش واقع شوند.

از آن جا که دهیاری برآمده از مردم و بیشترین ارتباط را با روستاییان دارد و با توجه به این‌که دیدگاه روستاییان نوعی عکس‌العمل نسبت به مدیریت و نحوه ی عمل دهیار بوده و از اهمیت بالایی برخوردار است، این پژوهش، به بررسی دیدگاه روستاییان در مورد عملکرد دهیاران پرداخته و این سؤال را مطرح می‌کند که:

- از دیدگاه روستاییان، عملکرد دهیاران در ابعاد مختلف زیست‌محیطی، اقتصادی– اجتماعی و مشارکتی، چگونه ارزشیابی می‌شود؟

پیشینه‌ی تحقیق

از جمله مطالعات انجام شده در زمینه ی مدیریت روستایی و به خصوص دهیاری ها مـی-توان به موارد زیر اشاره کرد:

رکن‌الدین افتخاری و همکـاران (۱۳۸۶)، در مقالـه‌ی بـا عنـوان «نگرشـی نـو بـه مـدیریت روستایی با تأُکید بر نهادهای تأثیرگذار»، امروزه نوع مدیریت جامعه ی روستایی را برای نیل به توسعه ی پایدار – که در آن انسان محور توسعه بود و هدف نهایی آن نیـز رسـاندن انسـان بـه رضامندی زندگی خود است- مدیریت مشارکتی یا نوین عنـوان مـی‌کننـد، در ایـن رویکـرد و پارادایم جدید، مشارکت مـردم و نهادهـای محلـی آنهـا در چـارچوب جامعـه ی محلـی یـک ضرورت تام و جزو اصلی توسعه قلمداد می‌شود.

مهدوی و نجفی‌کانی (۱۳۸٤)، در مقاله ی خود «دهیاری ها تجربه‌ای دیگر در مدیریت روسـتاهای ایران»، با مطالعه ی عملکرد دهیاری های استان آذربایجان غربی، عنوان می‌کنند که امروزه دهیـاری هـا نقش بسیار مهمی را در راستای توسعه ی روستایی، به ویـژه بهبـود اوضـاع کالبـدی- فیزیکـی روسـتا دارند، از طرفی ضعف‌های کنونی مدیریت روستایی کشور نظارت عالیـه ی اسـتانداری‌هـا، اختصـاص بودجه ی بیشتر، برگزاری دوره‌های آموزشی مرتبط با شرح وظایف دهیار، تفـویض اختیـارات لازم از سوی دستگاه‌ها به فرمانداری‌ها و بخشداری‌ها و فرهنگ‌سازی برای مشارکت مردم می‌توانند تا حـدود زیادی از میزان ضعف های موجود بکاهند. از این رو اهتمام و مشارکت روستاییان به موازات حمایـت دولت در راستای توسعه ی جوامع روستای، امری اجتناب‌ناپذیر است.

بدری و نعمتی (۱۳۸٦)، در مقالـه‌ای بـا عنـوان «ارزشـیابی نقـش کـارکردی نظـام نـوین مـدیریت روستایی، مقایسه ی تطبیقی دهیاری های فعال در روستاهای کوچک و بزرگ، در استان گلسـتان»، بـه این نتیجه دست یافته‌اند که عوامل ساختاری، اجتماعی و اقتصادی رابطه ی تنگاتنگی با میزان موفقیـت دهیاری در روستاهای کوچک دارد، علاوه بر این دهیاری‌های روستاهای پرجمعیت بـه دلیـل دریافـت سرانه ی اعتباری بیشتر، موفق‌تر از روستاهای کوچک عمل می‌کنند.

قاسمی (۱۳۸۸)، در پایان‌نامه ی خود به بررسی نقش و عملکرد دهیاری در توسـعه ی اقتصـادی و اجتماعی روستاهای بخش امامزاده (بادرود)، از توابع شهرستان نطنز پرداخته و بـه ایـن نتیجـه رسـیده-

است که دهیاری‌ها نقش مؤثری در توسعه ی اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی، روستاهای مورد مطالعه داشته‌اند.

چوبچیان و همکاران (١٣٨٦)، در مقاله‌ای با عنوان «عوامل مؤثّر بر عملکرد دهیاری‌های استان گیلان»، یازده متغیّر را به عنوان عوامل تأثیرگذار بر عملکرد دهیارها وارد تحلیل رگرسیون گام به گام کرده‌اند که در مجموع حدود هفتاد و دو درصد از واریانس عملکرد دهیارهای استان را تبیین کردند، در این میان متغیّر همکاری سازمان‌ها به تنهایی سی و هفت درصد واریانس متغیّر وابسته را تبیین نموده‌است.

روش‌شناسی تحقیق

سنجش عملکرد به اقداماتی اشاره دارد که برای اندازه‌گیری، مقایسه و ارزشیابی کارکرد و بازده یک واحد اعّم از سازمان یا طرح، برای تعیین میزان موفقیّت آن انجام می‌شودو به طور معمول برای سنجش عملکرد مجموعه‌ای از معیارها و شاخص‌ها به کار گرفته می‌شود. دیوید و جولیا جاری (٢٠٠٠) عمده نظام‌های شاخص‌های عملکرد را بر پایه یک یا چندگونه از شاخص‌های زیر می‌دانند:

- شاخص‌های هزینه: این شاخص‌ها بر عملکرد مالی مانند میزان سود و زیان در یک دوره توجه دارند؛
- شاخص‌های جذب و مقدار: این شاخص‌ها میزانی را که یک خدمت یا برنامه مورد استفاده قرار گرفته، ثبت می‌کنند و اغلب آنها را با حداکثر ممکن مورد استفاده یا استفاده در زمینه‌های مشابه، مقایسه می‌کنند؛
- شاخص‌های تأثیر یا نتیجه: که اثر یک خدمت را با گردآوری اطلاعات مربوط به منافع به دست آمده می‌سنجند؛
- شاخص‌های مربوط به واکنش‌های استفاده‌کننده که میزان رضایت به دست آمده دریافت-کنندگان و مصرف‌کنندگان را از طریق پرسشنامه یا با مشاهده تعداد شکایات رسیده، مورد محاسبه قرار می‌دهند (ایمانی‌جاجرمی و فیروزآبادی،١٣٨٦: ٩٤).

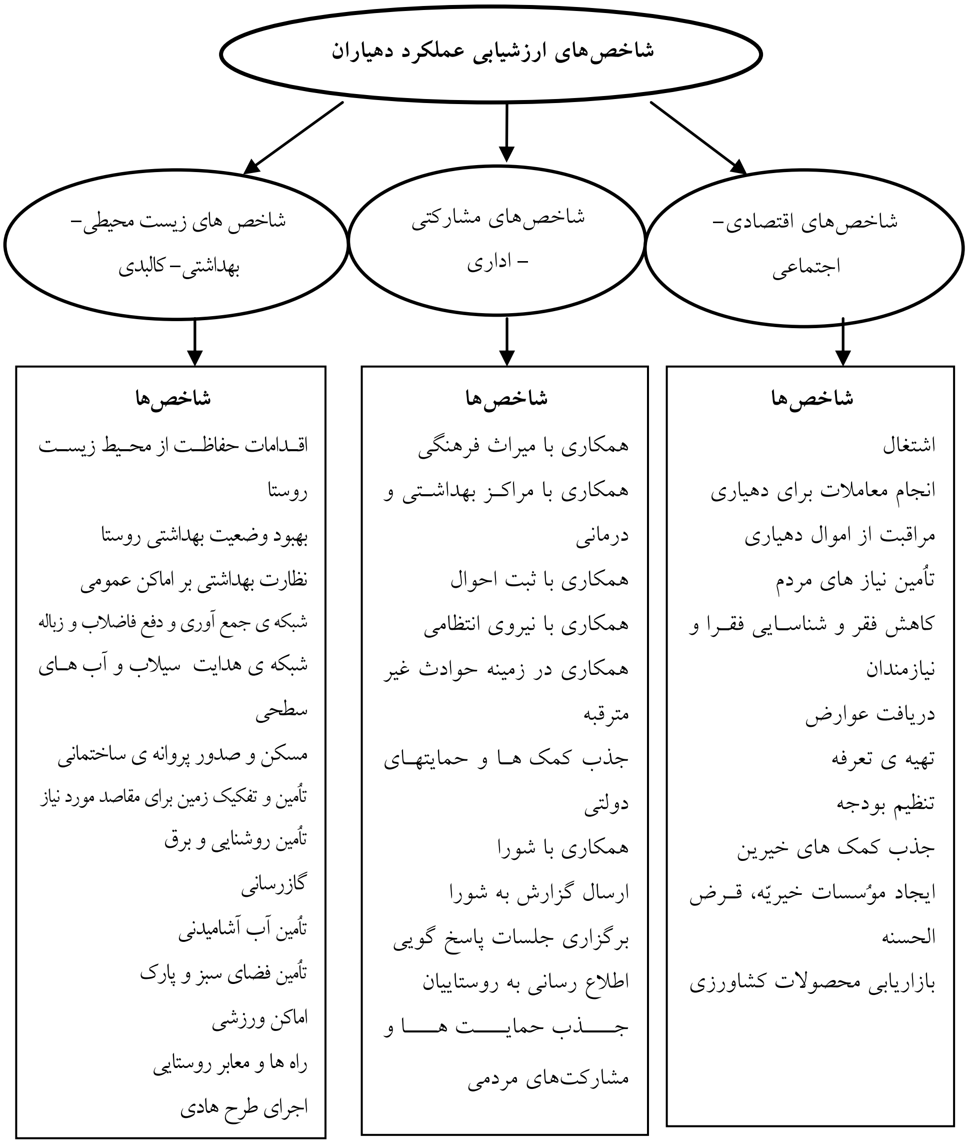
به طور کلی شاخص‌هایی که برای ارزشیابی عملکرد به کار می روند، باید خصوصیاتی داشته‌باشند که استفاده از آنها دقّت، صحت و اثربخشی فرآیند ارزشیابی را افزایش دهد. شاخص باید به گونه‌ای باشد که اندازه‌گیری آن به وسیله ی افراد یا روش‌های مختلف، تأثیری در نتایجی که از آن به دست می‌آید، نداشته‌باشد. یعنی اندازه‌گیری شاخص در زمان‌های متفاوت، کم و بیش نتایج یکسانی را عاید سازد. به طور کلی سیستم ارزشیابی عملکرد هنگامی می‌تواند مؤثر باشد که از شاخص های واقعی، که ارتباط مستقیم با شغل دارند، استفاده شود (سعادت، ۱۳۷۵:۱۲۰ و ۱۲۹).

در این مطالعه،عملکرد دهیاران از دیدگاه روستاییان مورد ارزشیابی قرار گرفته، بر این اساس در الگوی پژوهشی تحقیق، شاخص‌های (زیست‌محیطی- بهداشتی- کالبدی)، (اقتصادی- اجتماعی) و (مشارکتی- اداری)، منطبق بر ٤٨ بند وظیفه‌ی محوّله به دهیاران، به عنوان شاخص‌های تحقیق مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد.

با توجه به ماهیت موضوع، شاخص‌های مورد بحث و هدف کاربردی تحقیق، روش انجام تحقیق توصیفی- تحلیلی، با ابزار پرسشنامه است. همچنین برای تدوین مباحث نظری از مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای، و در تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی در محیط نرم‌افزار SPSS استفاده شده‌است.

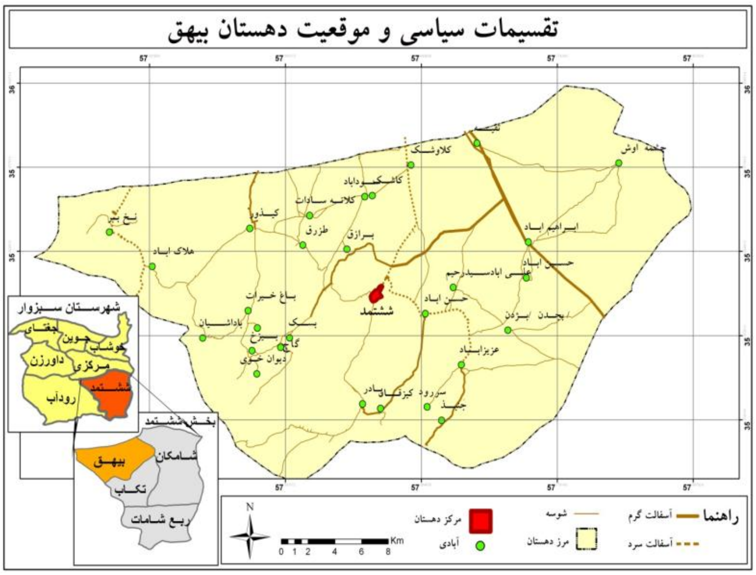
در این تحقیق از میان بیست و سه روستا دارای دهیاری دهستان بیهق، تعداد ده روستای *(بجدن، عزیزآباد، باغ‌خیرات، گاچ، جنبذ، بادآشیان، پادر، دیوان‌خوی، طزرق و بسک)*، به طور تصادفی انتخاب شدند که دارای ۳۰٤۷ تن جمعیت و ۹۵۳ خانواراند. جامعه ی آماری پژوهش شامل ۹۵۳ سرپرست خانوار است که براساس فرمول *کوکران*، ١٤٢ سرپرست خانوار برای جامعه ی نمونه انتخاب شدند. ١٤٢ پرسشنامه متناسب با تعداد خانوار ده روستا، در سطح روستاها توزیع و تکمیل شده‌است. پرسشنامه تفکیک‌کننده دو دوره ی زمانی قبل و پس از تشکیل دهیاری بود. همچنین برای اطلاع از برخی اطلاعات فردی در مورد دهیاران، ده پرسشنامه که دارای سوالات فردی بود، بین دهیاران توزیع و تکمیل شد.

شکل۲: الگوی مفهومی تحقیق براساس وظایف دهیاری ها

محدوده‌ی مورد مطالعه

دهستان بیهق بین طول جغرافیایی ۵۷ درجه و ۳۱ دقیقه تـا ۵۸ درجـه و ۹ دقیقـه و عـرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۵۲ دقیقه تا ٣٦ درجـه و ٦ دقیقـه واقـع شـده، و جـزو یکـی از چهـار دهستان بخش ششتمد، در جنوب شهرستان سبزوار است (سازمان نیروهـای مسـلح، ٤٦٣:١٣٨٤). این دهستان دارای ۲۸ آبادی است، جمعیت آن بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵، برابر بـا ٧٤٠٩ تن می‌باشد (مرکزآمار ایران،۱۳۸۵)، که در سال ۱۳۸۸ به ٧٤٥٧ تـن افـزایش یافتـه‌اسـت (مرکـز بهداشت شهر ششتمد،۱۳۸۸).

مآخذ: اداره راه و ترابری شهرستان سبزوار و سازمان مـدیریت و برنامـه ریـزی خراسـان رضـوی، واحـد GIS، ۱۳۸۷.

یافته‌های تحقیق

- *اطلاعات مربوط به روستاییان:*

از میان ١٤٢ سرپرست خانوار که مورد سـنجش قـرار گرفتـه‌انـد، اطلاعـات زیـر در مـورد ویژگی‌های فردی آنها استخراج شده‌است.

از میان ١٤٢ نفر پاسخ‌دهنده، ٢٢ تن زن و ١٢٠ تن مرد است. میانگین سنی افراد ٤٤/٧ سال است، که کمترین و بیشترین سن افراد به ترتیب ١٨ و ٧٥ سال می‌باشد.

٣٩/٤ درصد افراد بی سواد اند، مدرک تحصیلی ٢٥/٤ درصد ابتدایی، ٢٣/٢ درصد راهنمایی و ١١/٩ درصد تحصیلی دیپلم و بالاتر می‌باشد.

خانوارهایی با بار تکفل دو تن دارای بیشترین تعداد هستند، ٢٣/٢ درصد از سرپرستان خانوار مورد سنجش دارای بار تکفل دو تن بوده‌اند، این در حالی است که ١/٤ درصد از افراد پرسش‌شونده بار تفکل هشت و نه نفره داشته‌اند.

مشاغل کشاورزی و دامداری با ٤٧/٢ درصد، مشاغل غیردولتی و غیرکشاورزی با ٣٣/٨ درصد و مشاغل دولتی با ١٠/٥ درصد، به ترتیب بیشترین تا کمترین درصد مشاغل را به خود اختصاص داده‌اند. محل کار ٢٠/٤ درصد افراد خارج روستا، و ٧٩/٦ درصد داخل روستا ست.

– اطلاعات مربوط به دهیاران

دهیاران ده روستای منتخب همگی مرد هستند. بر اساس اطلاعات به دست آمده از کار میدانی، کمترین سن دهیارها بیست و نه سال و بیشترین آن پنجاه و هشت سال می‌باشد، میانگین سنی افراد نیز ٣٧/١ سال است. سی درصد دهیاران زیر سی سال، شصت درصد بین سی تا پنجاه سال و ده درصد بالای پنجاه سال سن دارند.

از میان ده دهیار انتخاب شده، مدرک تحصیلی ده درصد دهیاران زیر دیپلم، سی درصد دیپلم و شصت درصد فوق دیپلم و بالاتر می‌باشد. از نظر وضعیت اشتغال، ده درصد دهیاران به صورت تمام‌وقت و نود درصد به صورت نیمه وقت اند که علاوه بر سِمت دهیاری شغل دیگری نیز دارند.

ده روستای مورد مطالعه در سال ١٣٨٢، مجوّز تأسیس دهیاری دریافت کرده و در همان سال دهیاران شروع به کار کرده‌اند.

بحث

در بسیاری از پژوهش‌هایی که نمونه‌ها به صورت جفت شده و هم‌بسته اند، ممکن است محقق بخواهد تا هم جهت تغییر و هم میزان تغییر را مورد بررسی قرار دهد، برای این منظور آزمون ویلکاکسون تست مناسبی است (کلانتری،۱۳۸۷: ۱٤۸). آزمون ویلکاکسون به ویژه در مواردی به کار گرفته می‌شود که بخواهیم جهت و میزان تغییرات نظریّات قبلی و پسی افراد را مورد مقایسه و بررسی قرار دهیم (حسینی،۱۳۸۲: ۱٤۷). در این پژوهش از آن جا که به بررسی دیدگاه روستاییان در مورد شاخص‌های مورد مطالعه در دوره ی زمانی قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها پرداخته‌شده، برای تحلیل متغیّرها از آزمون ناپارامتریک ویلکاکسون استفاده می‌شود.

در جدول ۱، میانگین متغیّرهای هر شاخص، قبل و پس از تشکیل دهیاری آورده شده‌است. در هر کدام از شاخص‌ها، متغیّرها با استفاده از طیف لیکرت از درجه‌بندی بسیار کم تا بسیار - زیاد سنجیده شده‌اند، سپس پاسخ‌های ۱٤۲ پرسش شونده به هر متغیّر با هم جمع شده و میانگین آن به دست می‌آید. از مجموع متغیّرهای مرتبط با هر شاخص نیز میانگین به دست آمده، این میانگین‌ها در دو دوره قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها در جدول ۱ آورده شده‌است.

شاخص زیست محیطی- بهداشتی- کالبدی با بیست و پنج متغیّر سنجیده شد. مجموع پاسخ‌های ۱٤۲ سرپرست خانوار درباره بیست و پنج متغیّر با هم جمع شده و میانگین آن به دست آمده‌است. برای این شاخص قبل از تشکیل دهیاری میانگین ۱/۷ و پس از تشکیل دهیاری میانگین ۳/۱۲ حاصل شده‌است.

شاخص اقتصادی- اجتماعی با هفده متغیّر سنجیده شده‌است، از مجموع پاسخ‌های ۱٤۲ سرپرست خانوار برای این شاخص قبل از تشکیل دهیاری میانگین ۱/٤ و پس از تشکیل دهیاری میانگین ۲/۵۲ به دست آمده‌است.

شاخص مشارکتی- اداری با هفده متغیّر سنجیده شده‌است، از مجموع پاسخ‌های ۱٤۲ سرپرست خانوار برای این شاخص قبل از تشکیل دهیاری میانگین ۱/۵۸ و پس از تشکیل دهیاری میانگین ۲/۷ به دست آمده‌است.

هر چند میانگین‌های حاصل شده پس از تشکیل دهیاری ها ارقامی کوچکی را نشان می‌دهد ، اما مقایسه ی میانگین‌ها در دو دوره قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها ،نشان‌دهنده‌ی جهت‌گیری مثبت متغیّرها، پس از تشکیل دهیاری‌هاست.

جدول۱: میانگین متغیّرهای مرتبط با شاخص‌ها، قبل و پس از تشکیل دهیاری

شاخص‌ها	تعداد متغیّرها	میانگین	
		قبل از تشکیل دهیاری	پس از تشکیل دهیاری
زیست محیطی- بهداشتی-کالبدی	۲۵	۱/۷	۳/۱۲
اقتصادی- اجتماعی	۱۷	۱/۴	۲/۵۲
مشارکتی- اداری	۱۷	۱/۵۸	۲/۷

- متغیّرهای زیست محیطی- بهداشتی- کالبدی

براساس داده‌های کسب شده از تحلیل پرسشنامه، با مقایسه ی رتبه‌های آزمون ویلکاکسون در جدول ۲ و همچنین مشاهده سطح معناداری در جدول ۳، مشاهده می‌شود که رتبه‌های منفی در مقابل رتبه‌های مثبت و ثابت، بسیار ناچیز است، و این نتیجه به دست می آید که؛

تفاوت معناداری در جهت بهبود شاخص‌های زیست محیطی، بهداشتی، کالبدی روستا در دوره‌ی قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها به وجود آمده‌است. به عبارتی عملکرد دهیاران در پس زیست محیطی- بهداشتی- کالبدی، از دیدگاه روستاییان مثبت ارزشیابی شده است.

جدول۲: آزمون ویلکاکسون

شرح		تعداد	میانگین رتبه‌ها	مجموع رتبه‌ها
قبل و پس از تشکیل دهیاری	رتبه‌های منفی	۵۱	۳/۰۰	۱۵/۰۰
	رتبه‌های مثبت		۷۲/۵۰	۹۷۱۵/۰۰
	رتبه‌های ثابت	۱۳۴۲		
	کل			
		۳۳		
		۱۴۲		

(۱): پس از تشکیل دهیاری< قبل از تشکیل دهیاری

(۲): پس از تشکیل دهیاری > قبل از تشکیل دهیاری

(۳): پس از تشکیل دهیاری = قبل از تشکیل دهیاری

جدول۳: Z و سطح معناداری در آزمون ویلکاکسون

	قبل و پس از تشکیل دهیاری
Z	−۱۱/۵۵۸
سطح معناداری	۰/۰۰۰

اقدامات انجام گرفته در این شاخص ملموس‌تر بوده و نمود بیشتری داشته است، از مهمترین اقدامات انجام شده توسط دهیاری‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

دفع زباله، نصب سطل زباله، نظارت بر امور بهداشتی فضاهای عمومی، بهبود کیفیت و کمیت آب شُرب، هدایت آب های سطحی، روشنایی معابر، تعریض معابر، تلاش در جهت تهیه و اجرای طرح هادی و ... .

- متغیّرهای اقتصادی- اجتماعی

تحلیل متغیّرهای اقتصادی- اجتماعی با آزمون ویلکاکسون، نشان‌دهنده ی تأثیر مثبت عملکرد دهیاران در بهبود شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی روستاهاست.

از دیدگاه روستاییان، بین شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی روستا، در دوره‌ی قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها، تفاوت معناداری به وجود آمده، به گونه‌ای که پس از تأسیس دهیاری‌ها، شاخص‌های اقتصادی-اجتماعی بهبود یافته‌اند. این نتایج در جدول شماره ٤ کاملاً مشهود است.

از جمله موارد بهبود یافته در شاخص‌های اقتصادی- اجتماعی، می‌توان به معرفی خانوارهای بی‌سرپرست به کمیته ی امداد، تلاش برای ایجاد فرصت های شغلی، قیمت‌گذاری اجناس، بازاریابی محصولات کشاورزی و ...، اشاره کرد.

جدول٤: آزمون ویلکاکسون

		تعداد	میانگین رتبه‌ها	مجموع رتبه‌ها
قبل و پس از تشکیل دهیاری	رتبه‌های منفی	۳[۱]	۲/۵۰	۷/۵۰
	رتبه‌های مثبت	۱۳٦[۲]	۷۱/٤۹	۹۷۲۲/۵۰
	رتبه‌های ثابت	۳[۳]		
	کل	۱٤۲		

(۱): پس از تشکیل دهیاری< قبل از تشکیل دهیاری

(۲): پس از تشکیل دهیاری > قبل از تشکیل دهیاری

(۳): پس از تشکیل دهیاری = قبل از تشکیل دهیاری

جدول۵: Z و سطح معناداری آزمون ویلکاکسون

	قبل و پس از تشکیل دهیاری
Z	-۱۱/٦۱۳
سطح معناداری	۰/۰۰۰

- متغیّرهای مشارکتی- اداری

سنجش متغیّرهای مرتبط با شاخص مشارکتی- اداری، از طریق آزمون ویلکاکسون، گویای آن است که؛ از دیدگاه روستاییان، تفاوت معناداری در سطح ۹۹ درصد، بین جذب مشارکت‌های مردمی و همکاری با نهادهای دولتی، در دوره‌ی قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها به وجود آمده و شاخص‌های مشارکتی- اداری، بهبود یافته‌است. این سنجش نشان‌دهنده‌ی تأثیر مثبت عملکرد دهیاران در بهبود شاخص‌های مشارکتی- اداری است.

جدول٦: آزمون ویلکاکسون

		تعداد	میانگین رتبه‌ها	مجموع رتبه‌ها
قبل و پس از تشکیل دهیاری	رتبه‌های منفی	۷[1]	٤/۰۰	۲۸/۰۰
	رتبه‌های مثبت	۱۲۹[2]	۷۲/۰۰	۹۲۸۸/۰۰
	رتبه‌های ثابت	٦[3]		
	کل	۱٤۲		

(۱): پس از تشکیل دهیاری< قبل از تشکیل دهیاری

(۲): پس از تشکیل دهیاری > قبل از تشکیل دهیاری

(۳): پس از تشکیل دهیاری = قبل از تشکیل دهیاری

جدول۷: Z و سطح معناداری در آزمون ویلکاکسون

	قبل و پس از تشکیل دهیاری
Z	-۱۱/۳۲۳
سطح معناداری	۰/۰۰۰

دهیاران از یک سو پل ارتباطی روستا با سازمان ها، نهادها و مراجع رسمی و دولتی محسوب می‌شوند و از طرفی با برگزاری جلسات مشورتی با شورا و روستاییان توانسته‌اند در جذب مشارکت‌های مردمی و همکاری با شورا موفق باشند.

از مهمترین دستاوردهای دهیاری ها در این پس می‌توان به تلاش جهت شناسایی و حفظ میراث فرهنگی موجود در روستاها، نظارت دقیق‌تر بر ثبت تحوّلات جمعیتی، همکاری با شورا، ارسال گزارش به بخشداری، آگاه‌سازی روستاییان و اطلاع‌رسانی به آنها در مورد اقدامات دهیاری‌ها اشاره کرد.

نتیجه‌گیری

مدیریت کارآمد روستایی، می‌تواند با جذب مشارکت روستاییان، نهادها و سازمان های مسؤول و منابع مالی مورد نیاز، گام های مؤثّری در اجرای طرح‌های توسعه ی روستایی بردارد. مدیریت قوی و توان مند از عناصر جدایی ناپذیر در رسیدن به توسعه ی پایدار روستایی است، که متأسفانه در دوره‌های زمانی متعدد خلأ آن در مدیریت روستایی کشور به چشم می‌آید. پس از آزمون و خطاهای متعدد در این عرصه، از سال ۱۳۸۲، با تأسیس دهیاری ها، مدیریت اجرایی روستاها به متولیان جدید واگذار شد.

در این پژوهش با طبقه‌بندی ٤٨ بند شرح برنامه‌ها و وظایف دهیاران در سه شاخص اصلی (زیست‌محیطی- بهداشتی- کالبدی)، (اقتصادی- اجتماعی) و (مشارکتی- اداری)، به بررسی دیدگاه روستاییان در مورد اقدامات انجام شده از سوی دهیاران پرداخته‌شد. با استفاده از آزمون آماری ناپارامتریک ویلکاکسون، و مقایسه‌ی میانگین متغیّرهای هر شاخص قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها، این نتیجه حاصل شد که در سطح ۹۹ درصد، عملکرد دهیاران از سوی روستاییان مثبت ارزشیابی شده و جهت‌گیری مثبت داشته‌است.

عملکرد دهیاران در سه شاخص طبقه‌بندی شده بالا توانسته‌است باعث کاهش مشکلات و مسایل روستاییان، بهبود فضای روستا، افزایش مشارکت روستاییان و جذب همکاری نهادها و سازمان های مرتبط با مسایل روستایی شود. البته مقایسه ی میانگین‌ها نشان می‌دهد که این بهبود نسبی ایجاد شده فقط اندکی از مشکلاتی را که روستاهای مورد پژوهش، با آن درگیرند برطرف نموده‌است، و حلّ کامل مشکلات نیازمند حمایت های مالی، اداری، مشارکتی و ...، از سوی دولت و روستاییان می‌باشد.

حُسن نظر روستاییان از عملکرد دهیاران نشان‌دهنده ی رضایت نسبی روستاییان است، که می‌تواند به عنوان یکی از عوامل اصلی استمرار و تداوم اقدامات انجام گرفته از سوی دهیاران، در جهت افزایش کارآیی و بهبود کیفیت توسعه ی روستایی، به حساب آید.

پیشنهادها

دهیاری‌ها به عنوان نهادی نوپا، برای داشتن کارآیی بهتر، به حمایت دولت، مشارکت مـردم و ساختارهای مناسب اداری و تشکیلاتی نیازمندند . بی‌شک نارسایی در هر کدام از زمینه‌هـای مذکور بر میزان موفقیت آنها تأثیر می‌گذارد. از این‌رو با توجه به موارد مطرح در این پـژوهش، پیشنهادهای زیر برای ارتقاء میزان موفقیّت دهیاران در انجام وظایف محوّله ارائه می شود :

- تأمین امکانات لازم همچون ساختمان مستقل، وسیله ی نقلیه، خـط تلفـن، رایانـه و ...، برای دهیاری‌ها؛
- افزایش اعتبارات مالی دهیاری‌ها (تنها منبع تامین مالی دهیاری‌های روستاهای مـورد مطالعـه کمک‌های دولتی است که با توجه به فقر موجود در روستاها کافی نیست)؛
- تأمین امنیّت شغلی و مالی دهیاران از جمله حقوق مکفی، بیمـه و ...، بـه منظـور ایجـاد انگیزه برای دهیار و جلوگیری از ورود افراد شاغل به این سِمت (در حـال حاضـر فـراهم نبـودن چنین شرایطی باعث ورود افراد شاغل به سِمت دهیاری شده است، در ده روستای مورد مطالعـه فقـط یک تن از دهیاران شغل دیگری ندارد)؛
- افزایش سطح مراوده سازمان‌ها و ادارات دولتی با دهیاران، به خصوص نهادهـایی چـون بنیاد مسکن، بانک کشاورزی، بخشداری و ...، که دهیاران با آنها ارتباط بیشتری دارند؛
- برگزاری کلاس‌های آموزشی به منظور ارتقاء سطح دانش مدیریتی و مشارکتی دهیاران؛
- انتخاب دهیار از میان نیروهای کارآزموده و دارای روحیه‌ی مشارکتی، جهـت تسـهیل و برقراری مناسبات با سایر نهادها و سازمان ها و پیشبرد اهداف توسعه‌ی روستایی؛
- ایجاد فضای رقابتی سالم بین دهیاران برای افزایش سطح عملکرد آنها (مثل انتخاب دهیار نمونه)؛
- ترغیب دهیاران نسبت به ارائه ی گزارش و اطلاع‌رسانی به روستاییان در مورد اقـدامات انجام‌شده و مشکلات موجود (این مهم باعث افزایش همکاری روستاییان با دهیاری می‌شود)؛
- الزام دهیاران به یادگیری تخصص‌های مرتبط با رایانه، اینترنت و فضای مجازی؛
- تشویق دهیاران به ایجاد سایت‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی مخصوص به هر دهیاری؛

منابع و مآخذ:

۱. اکبری، غضنفر و عبدالهی، مجید؛ (۱۳۸۵)، ***مجموعه قوانین و مقررات ده و دهیاری***، ناشر: قلمستان هنر.

۲. ایمانی‌جاجرمی، حسین و فیروزآبادی، سیداحمد؛ زمستان (۱۳۸٦)، ***بررسی مدل‌های سنجش عملکرد مدیریت محلّی با تأکید بر سازمان های مدیریت شهری و روستایی در ایران***، نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۲.

۳. بدری، سیدعلی و نعمتی، مرتضی؛ بهار (۱۳۸٤) : ۱٦۱ تا ۱۷٦، ***ارزیابی نقش کارکردی نظام نوین مدیریت روستایی، مقایسه ی تطبیقی دهیاری های فعّال در روستاهای کوچک و بزرگ*** ، مطالعه ی موردی استان گلستان، فصلنامه‌ی پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۹،

٤. پاپلی‌یزدی، محمدحسین و ابراهیمی، محمدامیر؛ (۱۳۸٦)، ***نظریه‌های توسعه‌ی روستایی***، ناشر: سمت.

۵. چوبچیان، شهلا و کلانتری، خلیل و شعبانعلی‌فمی، حسین؛ (۱۳۸٦) : ۸۸ تا ۱۰۸، ***عوامل مؤثّر بر عملکرد دهیاری های استان گیلان***، فصلنامه‌ی روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲.

٦. حسینی، یعقوب؛(۱۳۸۲)، ***آمار ناپارامتریک***، ناشر: دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

۷. رضوانی، محمدرضا؛ (۱۳۸۳)، ***مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه‌ی روستایی در ایران***، انتشارات قومس.

۸. رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا و سجاسی‌قیداری، حمدالله و عینالی، جمشید؛ تابستان (۱۳۸٦)، ***نگرشی نو به مدیریت روستایی با تأکید بر نهادهای تأثیرگذار***، فصلنامه‌ی روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره۲.

۹. زمردیان، محمدجعفر؛ (۱۳۷۰)، ***اصول و مبانی عمران ناحیه‌ای***، ناشر:

۱۰. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح؛ (۱۳۸٤)، ***فرهنگ جغرافیایی آبادی‌های کشور***، شهرستان سبزوار.

۱۱. سعادت؛ اسفندیار؛ (۱۳۷۵)، ***مدیریت منابع انسانی***، ناشر: سمت.

۱۲. طالب، مهدی؛ (۱۳۷٦)، ***مدیریت روستایی در ایران***، ناشر: دانشگاه تهران.

۱۳. فیروزنیا، قدیر و رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا؛ ۱۳۸۲، ***جایگاه روستا در فرآیند توسعه ی ملی از دیدگاه صاحبنظران***، ناشر: مؤسسه توسعه‌ی روستایی، تهران.

۱۴. قاسمی، حمیدرضا؛ (۱۳۸۸)، ***نقش و عملکرد دهیاری ها در توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی، بخش امامزاده شهرستان نطنز***، پایان‌نامه ی کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

۱۵. کلانتری، خلیل؛ (۱۳۸۷)، ***پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی- اقتصادی با استفاده از نرم افزار SPSS***، ناشر: فرهنگ صبا.

۱٦. محمدنادری، علیرضا؛ (۱۳۸٦)، ***مجموعه قوانین و مقررات روستاها و تشکیلات دهیاری***، ناشر: وزارت کشور، استانداری اصفهان.

۱۷. مرکز بهداشت شهر ششتمد، شهرستان سبزوار، (۱۳۸۸).

۱۸. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، (۱۳۸۵).

۱۹. مطیعی‌لنگرودی، سیدحسن؛(۱۳۸۲)، ***برنامه‌ریزی‌روستایی با تأکید بر ایران***، ناشر: جهاد دانشگاهی مشهد.

۲۰. مقیمی، سیدمحمد؛ (۱۳۸۲)، ***اداره امور حکومت‌های محلی***، ناشر: سمت.

۲۱. مهدوی، مسعود؛ (۱۳۷۸)، ***جغرافیای روستایی ایران***، ناشر: پیام نور.

۲۲. مهدوی، مسعود و نجفی‌کانی، علی‌اکبر؛ زمستان (۱۳۸٤)، : ۲۱ تا ۳۹، "***دهیاری ها، تجربه‌ای دیگر در مدیریت روستاهای ایران، دهیاری های استان آذربایجان‌غربی***"، فصلنامه‌ی پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۳.

۲۳. نوروزیفر، سیدعبدالرحیم؛ (۱۳۸۰)، ***مدیریت سازمان‌های محلی و شهرداری‌ها***، ناشر: بازتاب.

۲٤. Hodder, R, (۲۰۰۰); Development Geography, Routledge, London.

۲۵. Jary David and Jary Julia. (۲۰۰۰) Sociology; Collins Dictionary, Harper Collins Publishers.

۲٦. Manal R. Nader, Bachir Abi Salloum, Nadim Karam, ۲۰۰۸, Environment and sustainable development indicators in, Lebanon: A practical municipal level approach. Ecological indicators ۸(۲۰۰۸), www.elsevier.com/locate/ecolind.

۲۷. Walker, Daniel H; ۲۰۰۱, Decision support, learning and rural resource management, Agricultural Systems ۷۳ (۲۰۰۲) ۱۱۳–۱۲۷, ww.elsevier com/ locate agsy.

۲۸. Zaslow, M. et al. (۲۰۰۰), “Welfare reform and children: potential implications”, Number A-۲۳ in Series on New Federalism. Available on: www.newfederalism.com.